

УДК 616.98

Геополітичні трансформації та мілітарні виклики у сучасному глобалізованому світі

В.Ф. ЗАГУРСЬКА-АНТОНЮК

Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир, Україна,
E-mail: avvm79@list.ru

Авторське резюме

У статті здійснюється аналіз геополітичного розвитку в глобалізованих сучасних системах. Глобальні проблеми мають планетарний характер – стосуються інтересів усіх народів світу, загрожують деградацією й загибеллю усього людства, потребують невідкладних рішень та вимагають колективних зусиль, спільних дій усіх народів. Розглядається низка проблем у взаємовідносинах між суспільствами і пропонуються реальні шляхи їх вирішення. Частина з них пов'язана із взаємовідносинами всередині світового співтовариства: запобігання ядерному конфлікту, подолання відсталості країн, що розвиваються, частина ж є відображенням кризи у взаємовідносинах між суспільством і природою (демографічна, продовольча, ресурсна, екологічна, енергетична тощо). У статті розглядаються одні із найскладніших глобальних загроз у XXI столітті – локальні військові конфлікти та війни гібридного характеру на геополітичному та територіальному ґрунті (наприклад, між Ізраїлем та Палестиною, Україною та Російською Федерацією і т. ін.). Адже ці протистояння стали викликом для всього світу, тому що загрожують повною дестабілізацією світового порядку. Геополітичний розвиток сучасних суспільств змінив пріоритети у глобальних проблемах: пріоритетною окремі фахівці вважають енергетично-сировинну проблему, а інші – геополітичний розподіл територій та сфер впливу в світі. Тому серед глобальних проблем останнього двадцятиліття найчастіше фігурували проблеми миру та роззброєння, екологічна, продовольча, демографічна, енергетична, сировинна, подолання бідності та відсталості.

Ключові слова: гібридна війна, глобалістика, демографічність, економічно-політичний розвиток, криза, мілітаризація, тероризм.

Geopolitical transformations and military calls in the modern globalized world

V.F. ZAGURSKA-ANTONIUK

Zhytomyr state technological university, Zhytomyr, Ukraine, E-mail: avvm79@list.ru

Abstract

The geopolitical development in globalized modern systems is analyzed in the article. Global problems have planetary nature. They relate to the interests of all the nations of the world, they pose a threat of degradation and end of civilization, they require immediate decision making, collective efforts and cooperation of all the nations. A number of problems in relationships between societies are examined, and the real ways of their solving are suggested. Some of them are connected to the relationships inside the world community: prevention of the nuclear conflict, overcoming the backwardness of the developing countries; the others reflect the crisis in the relationships between the society and the nature (demographic crisis, food crisis, resource crisis, ecological crisis, energy crisis and others). Some of the most difficult global threats of the XXI century – local armed conflicts and hybrid wars on geopolitical and territorial grounds (eg. between Israel and Palestine, Ukraine and Russian Federation etc.) are considered in the article. These confrontations have become challenges for the whole world because they threaten with complete destabilization of the world order. Geopolitical development of modern societies has changed the priorities in the global problems. Some specialists consider energy and raw-materials problem as the priority, and the others – geopolitical division of territories and spheres of influence in the world. That is why, the problems of peace and disarmament, ecological, food, demographic, energy and raw-materials problems, overcoming of poverty and backwardness are among the most often mentioned global problems of the recent twenty years' period.

Key words: hybrid war, globalistics, demography, economic and political development, crisis, militarization, terrorism.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людства глобальні проблеми активно вивчають провідні вчені світу. Загострення проблем світового характеру та зростання взаємозв'язків між процесами у світовому масштабі призвели до того, що наприкінці 60-х – на початку 70-х років XX ст. сформувалася нова міждисциплінарна наука – глобалістика. Адже глобальні проблеми набули планетарного характеру та стосуються інтересів усіх народів світу,

загрожують деградацією й загибеллю усього людства, потребують невідкладних рішень та вимагають колективних зусиль, спільних дій усіх народів. Одними із найскладніших глобальних загроз у XXI столітті стали локальні військові конфлікти та війни гібридного характеру на геополітичному та територіальному ґрунті (наприклад, між Ізраїлем та Палестиною, Україною та Російською Федерацією і т. ін.). Як зазначила канцлер Німеччини на другий день Міжнародної

© В.Ф. Загурська-Антонюк, 2015

Мюнхенської конференції з безпеки від 7 лютого 2015 року, міжнародний тероризм і, зокрема, провокація та підтримка війни в Україні Російською Федерацією є викликом для всього світу, тому що загрожують повною дестабілізацією світового порядку, який неймовірними зусиллями встановлювався після Другої світової війни.

Аналіз досліджень і публікацій. З'ясовуючи сутність глобальних проблем, аналітики та учені по-різному трактують причини і природу їх заострення. Так, американські науковці В. Войскопер, Д. Блейні [2] та інші вчені основними причинами зростання мілітаризації капіталістичної економіки вважають природно-історичні умови розвитку людини, її психологію, прагнення до насильства. Причину кризи навколишнього середовища американський учений Ф. Слейтер, швейцарський дослідник Ж. Дерст [4] вбачають у притаманному людині інстинкті до руйнування. Західні ж ідеологи такою причиною називають зростання народонаселення, сучасний НТР, зростання промислового виробництва.

Мета дослідження. Глобальні проблеми є всезагальними: як за їх об'єктом – земною кулею, так і за суб'єктом їх вивчення і розв'язання – світовою спільнотою. Крім того, глобальні проблеми є такими, що одна з них обумовлює іншу. Тому, як об'єкт наукового дослідження, глобальні проблеми потребують співпраці вчених різних галузей. Проблеми та новітні кризові виклики, геополітичні та територіальні конфлікти є комплексними і не обмежені у своїх загрозах державними кордонами. Тому мета даного дослідження зумовлена потребою, не тільки окремої особистості або народу, але й усього людства, вистояти перед глобальними кризами та викликами з найменшими втратами.

Виклад основного матеріалу. Вступаючи у XXI століття, світова спільнота своїм головним завданням вважала створення кращого для всіх людей світу, такого, в якому не буде місця конфліктам, війнам, агресії, нетерпимості, адже в межах міжнародних структур (ООН, ЄС, ПАРЄ, НАТО та ін.) у II пол. XX ст. – на поч. XXI ст. були розроблені та апробовані, як очікувалося, досконалі механізми щодо підтримання міжнародного балансу та спокою. Останні півтора року, які переживає сьогодні Україна, без перебільшення є найскладнішими за всю її незалежницьку історію. Новітня українська революція, яка вже увійшла в історію як Євромайдан або Революція гідності, втрата частини території, яку окупувала сусідня держава, що позиціонувала себе дружньою упродовж усіх незалежницьких років нашого народу, трагічні події на східних землях України, вмить перевернули уявлення мільйонів українців про сенс історії та ціну людського життя, про друзів і ворогів нашого народу, про громадянство і зрадництво. Більше того, локальний конфлікт у межах української держави, військова агресія Російської Федерації на східних землях нашої країни поставили перед

усім людством нові виклики, які загрожують не тільки повним крахом ціннісних і правових механізмів підтримання і гарантування безпеки у світі, але й посиленням впливу на геополітичний стан у сучасному світі жорстко-авторитарних систем (таких як Росія, Північна Корея і т. ін.). Тому залучення не тільки політиків, але й науковців, які спеціалізуються на розв'язанні глобальних проблем, криз сучасного світу, є вкрай необхідним. Адже глобалістика – це система наукових знань про життєво важливі загальнолюдські проблеми. Частина з них пов'язана із взаємовідносинами всередині світового співтовариства (запобігання ядерному конфлікту, подолання відсталості країн, що розвиваються, вирішення військових конфліктів тощо), частина ж є відображенням кризи у взаємовідносинах між суспільством і природою (демографічна, продовольча, ресурсна, екологічна, енергетична тощо) [1, с. 75].

Глобалісти підтверджують, що до основних чинників, що спричинили виникнення глобальних проблем людства, можна віднести:

- швидке зростання чисельності населення (демографічний вибух);
- постійне нарощування промислового й сільськогосподарського виробництва;
- збільшення обсягу видобутку корисних копалин;
- житлове, промислове будівництво, прокладання нових транспортних магістралей, забруднення навколишнього середовища;
- особливо мілітаризація (!) економіки окремих країн [3, с. 65].

Тому серед глобальних проблем останнього двадцятиліття найчастіше фігурували проблеми миру та роззброєння, екологічна, продовольча, демографічна, енергетична, сировинна, подолання бідності та відсталості.

Геополітичний розвиток сучасних суспільств змінює пріоритети у глобальних проблемах. Якщо у 80 – 90-х роках XX ст. головною вважалась проблема запобігання світовій ядерній війні, то нині пріоритетною окремі фахівці вважають енергетично-сировинну проблему та геополітичний розподіл територій та сфер впливу в світі [2, с. 37].

По-перше, характерною рисою цих проблем та їх переростання у глобальні є те, що споживання відновлюваних і не відновлюваних ресурсів досягло величезних масштабів, зростає високими темпами, і реально постає загроза їх вичерпання. З 1970 по 1995 рр. XX ст. спожито майже 35% усіх природних ресурсів планети, а з 90-х років швидкість їх виснаження збільшилася майже до 5% на рік. Щодо використання енергетичних ресурсів, прогнозується, що енерговиробництво зростатиме високими темпами впродовж найближчих 75 років до досягнення енергетикою теплового бар'єра, а потім залишиться на такому ж рівні. За цієї умови всі види використовуваного палива будуть вичерпані че-

рез 130 років. А тому виникла ситуація, коли досить гостро проявляються суперечності між суб'єктами, які володіють енергетично-ресурсним потенціалом та суб'єктами, в яких є дефіцит цих ресурсів.

По-друге, це глобальні проблеми у сфері суспільно-політичних взаємовідносин, які пов'язані із роззброєнням, конверсією військового виробництва і збереженням миру, відверненням світової термоядерної війни, недопущенням локальних, регіональних і міжнародних криз та забезпечення стабільного миру [4, с. 42]. Упродовж багатьох століть на політичний розвиток людського суспільства впливали дві протилежні тенденції – створення світових імперій і національних держав. Тривалий час інтеграційні процеси, яких вимагає розвиток світового господарства, відбувалися шляхом створення велетенських наддержав – імперій (Давня римська імперія, Австро-Угорська, Російська імперія, а сьогодні РФ), де можна мобілізувати великі трудові і фінансові ресурси, створювати місткий внутрішній ринок. Але поступово почала домінувати тенденція створення порівняно невеликих держав на національній основі, яка остаточно перемогла у ХХ ст. Боротьба цих двох напрямків світового політичного розвитку постійно призводить до виникнення міжнаціональних суперечностей, які дуже часто вирішуються за допомогою воєн. Прикладом такої військової агресії стало вторгнення російських військ на українські території, адже Росія мала споконвічні імперські претензії на Україну, яка, долаючи неймовірні перепони, боролася за власне самовизначення та незалежність. Цей конфлікт порушує світовий баланс і порядок, який встановлювався після II світової війни протягом семидесяти років.

Саме світові війни, до яких були залучені людські і матеріальні ресурси більшості країн світу, показали, що світові проблеми, насамперед політичні, треба якось вирішувати. Для цього після Першої світової війни була створена Ліга Націй, що трансформувалась після Другої світової в Організацію Об'єднаних Націй.

Зараз більшість регіональних конфліктів виникає на національній і релігійній основі. Особливо небезпечною є широка смуга регіональних конфліктів, що виникла на південних межах колишньої світової соціалістичної системи. Вона простягнулась від Південної Європи (держави колишньої Югославії, Албанія) через Кавказ (Грузія, Вірменія, Азербайджан, південь Росії) і Малу Азію (проблема Курдистану) до Центральної і Південної Азії (Афганістан, Таджикистан, прикордонні райони Індії і Пакистану, Шрі-Ланка), а сьогодні через Україну (анексія РФ Криму та зазіхання Росії на східній території Української держави). У західній частині цієї зони явно спостерігається протистояння між християнським та мусульманським світом, а у східноєвропейській частині криза

спричинена імперськими претензіями Росії. У багатьох мусульманських країнах посилюється ісламський фундаменталізм, а в Східній Європі набирає обертів крайній російський націоналізм («рашизм»), які, в однаковій мірі, становлять реальну загрозу для міжнародної стабільності. Для цього задіюються можливості ООН, ЄС та багатьох миротворчих організацій і авторитетних політичних діячів, а сьогодні – військових структур НАТО. А наслідком військово-політичних конфліктів є санкції до країн-агресорів та консервація розвитку багатьох країн, мільйонні потоки біженців, злидні і голод [6, с. 432].

Регіональні конфлікти часто породжують ще одну важливу сучасну проблему – міжнародний тероризм. Щоб досягти своєї мети, ворогуючі сторони часто вдаються до захоплення заручників, вибухів у літаках, поїздах, супермаркетах та інших місцях масового скупчення людей. Вирішення проблеми регіональних конфліктів можливе лише при з'ясуванні їх причин, які найчастіше полягають в існуванні жорсткоавторитарних і тоталітарних режимів, національно-м, релігійному і соціальному гнобленні.

Як і раніше, гостро стоїть проблема забезпечення людства сировиною і енергією. Суть проблеми полягає у відсутності на сучасному етапі нової, адекватної НТР, бази постачання суспільного виробництва енергією та сировиною; затримці в освоєнні альтернативних енергоносіїв; наявності диспропорцій у світовому енергобалансі; переважанні традиційних енергоносіїв, залежності енергозабезпечення багатьох країн від зовнішніх джерел тощо.

Людство має величезні ще не використані можливості в галузі енергетики. Вже тепер багато країн світу стали на шлях переходу від енергетики, що базується на застосуванні обмежених паливних ресурсів (нафта, газ, вугілля), до енергетики, що орієнтована на використання практично невичерпних енергоносіїв – ядерної енергії, енергії сонця, вітру, води, тепла Землі. З огляду на це, вже в першій половині ХХІ ст. стримуючим чинником розвитку енергетики стане не нестача енергоносіїв, а загроза ще більшого теплового забруднення атмосфери надпотужними електростанціями.

Тож проблема впровадження енергозберігаючих технологій нині й надалі залишається актуальною, тим більше, що це може також послабити позиції та вплив держав з високим енергетично-ресурсним потенціалом, таких як Росія. Нераціональне використання енергоресурсів значною мірою спричинене неоколоніальною політикою імперіалістичних держав, зокрема «політикою дешевої сировини», яка знекровлює економіку країн, що розвиваються. Так, з 200 млрд. доларів, які споживачі розвинутих капіталістичних країн сплачують за сировинні товари, імпортовані з країн, що розвиваються, останні отримують приблизно 30 млрд. доларів [5, с. 246].

Україна, зокрема, залежить від імпорту нафти й газу більш як на 50 %. Це особливо актуально сьогодні, коли Україна потрапляє у велику паливно-енергетичну залежність від Росії, шукає альтернативні шляхи вирішення цієї проблеми. Така проблематика відображає зростаючу взаємозалежність світу й потребує з'ясування довгострокових наслідків. Її подолання можливе лише в межах «світового рішення» узгодженої всеохоплюючої, одночасної спроби вирішити якомога більше проблем, які входять до складу «світової проблематики». «Світове рішення» — своєрідна атака на основні елементи «світової проблематики» за умови врахування можливої реакції з боку решти складових.

Основними шляхами розв'язання глобальних світових проблем з погляду речового змісту суспільного способу виробництва є:

1) швидкий розвиток і використання відновлюваної енергії: сонячної та вітрової, океанічної та гідроенергії річок (в Україні лише розробляється);

2) структурні зміни у використанні існуючих не відновлюваних видів енергії, а саме: зростання частки вугілля в енергобалансі і зменшення газу та нафти, оскільки запасів цих корисних копалин на планеті менше, а їхня цінність для хімічної промисловості набагато більша;

3) вивчення запасів усіх ресурсів з використанням новітніх досягнень НТР. Як відомо, нині розвіданий відносно неглибокий шар земної кори — до 5 км, тому важливо відкрити нові ресурси на більшій глибині Землі, а також на дні морів і Світового океану;

4) інтенсивний розвиток власного сировинного господарства, включаючи переробні галузі сировини. Для розв'язання проблеми голоду треба розширювати обсяг посівних площ, запроваджувати передову агротехніку, високопродуктивне тваринництво, високоврожайні культури, ефективні добрива та засоби захисту рослин тощо;

5) пошук ефективних важелів управління процесом зростання народонаселення з метою його стабілізації на рівні 10 млрд. осіб в середині XXI ст.;

6) протиставлення стратегії об'єднання дій країн-експортерів паливно-енергетичних та сировинних ресурсів об'єднаній силі розвинутих країн. Ця стратегія має стосуватися як обсягу видобування всіх видів ресурсів, так і квот їх продажу на зовнішніх ринках;

7) уникнення диктату міжнародних капіталістичних організацій, МВФ, адже він полягає в тому, що надання допомоги цим країнам здійснюється за вимог виконання практичних рекомендацій при проведенні внутрішньої соціально-економічної політики;

8) ліквідація тягаря гонки озброєнь. В країнах третього світу проживає майже 80 % населення нашої планети, їхня частка у світовому виробництві становить 20 %, а військові витрати

цих країн досягають чверті витрат усього світу;

9) нарощування випуску готової продукції країнами, що розвиваються. Це дало б змогу навіть за нинішньої кон'юнктури ціни на світовому ринку значно збільшити доходи від експорту;

10) здійснення прогресивних аграрних перетворень на селі, ліквідація неоколоніальних форм аграрних відносин: розвиток експортних галузей сировини за рахунок штучного обмеження сільськогосподарського виробництва, монополізація поставок сільськогосподарської техніки та реалізації продукції сільського господарства, використання поставок продовольства з метою економічного та політичного тиску тощо;

11) застосування комплексу економічних важелів управління якістю навколишнього середовища, зокрема субсидій і дотацій за виготовлення екологічно чистої продукції, за виконання державних екологічних проектів; екологічних платежів за всі види забруднення навколишнього середовища; виплат за збереження і покращення екологічних результатів; пільгове або дискримінуюче кредитування, оподаткування і ціноутворення; екологічне страхування та ін.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що участь України у вирішенні глобальних проблем людства може бути дуже помітною, і залежить вона, перш за все, у наведенні порядку у власній оселі. Україна, попри її складне становище, має значні перспективи у розв'язанні глобальних проблем. Наша держава — це велика і за територією, і за ресурсами держава світу. Достатньо сказати, що за територією, це одна з найбільших європейських держав, якщо не рахувати Росію, яка є євразійською країною.

Україна займає 2 % світової території. Україна має потужний земельний фонд. На територію нашої держави припадає значна частина світової площі найродючіших земель, а саме чорнозему, що може пожвавити вкладення міжнародних інвестицій в аграрно-виробничу галузь, особливо зважаючи на майбутню продовольчу кризу. Тому такий статус нашої держави, а не тільки протистояння між західним та євразійським світами, є причиною боротьби між різними міжнародними суб'єктами (Європою та США) за вплив та допомогу у вирішенні нагальних проблем в Україні (військової агресії, енергетичної залежності та економічного колапсу). А це буде вагомим внеском у розв'язання загальносвітових проблем, таких як:

- нестача продовольчих та трудових ресурсів (а це є можливим лише через здійснення системних реформ);

- зменшення енергетичної залежності, за допомогою запровадження і виробництва альтернативних видів енергетики;

- протидія агресивним авторитарним режимам (як у РФ, Північній Кореї, Ірані і т. і.), через захист і відвоювання власних територій, використовуючи допомогу і гарантії міжнародних структур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Власов В. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері [Текст] / В. Власов // Економіка України. – 2006. – № 3. – С. 75-80.
2. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности [Текст]. – М., 1990. – 254 с.
3. Ляшенко Д.О. Глобальні проблеми сучасності та їх можливий прояв в Україні [Текст] / Д. О. Ляшенко // Український географічний журнал. – 2002. – № 3. – С. 63-68.
4. Печчеи А. Человеческие качества [Текст] / А. Печчеи. – М., 1980. – 138 с.
5. Суэтин А.А. Мировая экономика. Международные экономические отношения. Глобалистика [Текст] / А.А. Суэтин. – М.: Кнорус, 2008. – 320 с.
6. Тарасевич Л.С. Макроэкономика: Учебник [Текст] / Л.С. Тарасевич, П.И. Гребенников, А.И. Леусский. – 6-е изд., испр. и доп. – М.: Высшее образование, 2006. – 654 с.
7. Чумаков А. Н. Философия глобальных проблем [Текст] / А.Н. Чумаков. – М., 1994. – 285 с.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015

REFERENCES:

1. *Vlasov, V.* Tendentsii ta problemy globalnykh protsesiv v svitovii prodovolchii sferi (Tendencies and problems of the global processes in the world food sphere). *Ekonomika Ukrainy*, 2006, no.3, pp. 75-80.
2. *Globalnyye problemy i obschechelovecheskiye tsennosti* (Global problems and universal values). Moskva, 1990, 254 p.
3. *Liashenko, D.O.* Globalni problemy suchasnosti ta yikh mozhlyvyi proyav v Ukraini (Global problems of the present time and their possible manifestation in Ukraine). *Ukrainskii geografichnyi zhurnal*, 2002, no.3, pp. 63-68.
4. *Pecheyi, A.* Chelovecheskiye kachestva (Human qualities). Moskva, 1980, 138 p.
5. *Suetin, A.A.* Mirovaya ekonomika. Mezhdunarodniye ekonomicheskiye otnosheniya. Globalistika (World economy. International economic relations. Globalistics.). Moskva, Knorus, 2008, 320 p.
6. *Tarasevich, L.S., Grebennikov, P.I., Leusskii, A.I.* Makroekonomika: Uchebnik (Macroeconomics: Text-book). Moskva, *Vysheye obrazovaniye*, 2006, 654 p.
7. *Chumakov, A.N.* Filosofiya globalnykh problem (Global problems philosophy). Moskva, 1994, 285 p.

Загурська-Антонюк Вікторія Францівна – кандидат політичних наук, доцент
Житомирський державний технологічний університет
Адреса: 10005, м. Житомир, вул. Черняхівського, 103
E-mail: avvm79@list.ru

Zagurska-Antoniuk Victoria Frantsivna – PhD in political science, associate professor
Zhytomyr state technological university
Address: 103, Cherniakhovskiy Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine
E-mail: avvm79@list.ru